

УДК 72.01

Ірина Дида

кандидат архітектури, доцент кафедри дизайну та основ архітектури,
Національний університет «Львівська політехніка», Львів

e-mail: irdyda@gmail.com

orcid: 0000-0002-0010-0904

УКРАЇНСЬКІ УРБАНІСТИЧНІ ТРАДИЦІЇ: АКТУАЛЬНІСТЬ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

© Дида І., 2022

<https://doi.org/10.23939/sa2022.02.079>

Зроблено стислий огляд традиційних урбаністичних характеристик українських міст, що формують національну архітектурну ідентичність середовища, – композиції в ландшафті, виду вуличної мережі, висоти та щільності забудови, – в аспекті їх захисних функцій у минулому і перспектив подібного використання в умовах сучасних викликів; обґрунтовано важливість збереження традиційної ідентичності не лише з культурно-ідеологічних, але також із практичних міркувань.

Ключові слова: національна архітектурна ідентичність, українські урбаністичні традиції, ландшафт, планувальна структура.

Постановка проблеми

Важливість збереження національних архітектурних традицій в умовах сучасного урбанізованого середовища переважно обґрунтовується потребою формування етнокультурної ідентичності архітектурного простору, збереженням туристичної атрактивності місцевості, намаганням протидіяти глобалізаційним процесам в архітектурі. У програмній заяві Світового конгресу архітекторів 2002 р. в Берліні задекларовано: “ціллю сучасної архітектури є досягнення максимальної технологічності без втрати національної ідентичності” (Черкес, 2008). Композиційні, колористичні, пропорційні особливості, створені народом на своїй землі протягом тривалого історичного розвитку, становлять органічне ціле і з природним ландшафтом, у якому вони розвинулися, і з естетичними, світоглядними установками місцевого населення, яке їх сформувало. Тому хоча б часткове збереження національних, регіональних традицій в сучасному будівництві, з одного боку, сприяє психологічній комфортності середовища для автохтонних мешканців, а з іншого – підвищує зацікавлення ним з боку гостей та туристів. Проте події російсько-української війни 2022 р. дають підстави припустити, що сучасні архітектурно-містобудівні рішення, розраховані на функціонування в мирних умовах, у багатьох випадках не забезпечують мешканцям достатнього захисту. Водночас повідомлення ЗМІ про хід бойових дій в містах України, заснованих у різний час, виявляли певні регіональні особливості у розгортанні подій. Оскільки в історичному минулому військові дії на території України відбувалися досить часто, варто розглянути традиційні для української архітектури принципи організації середовища також в аспекті ефективності оборони від ворогів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідження, пов’язані з питанням актуальності підтримки архітектурних традицій, проводились переважно в аспекті збереження історично-культурного середовища, досягнення емоційно-

психологічного комфорту, впливу на соціальну поведінку і суспільно-виховні процеси. Наукові праці за тематикою, дотичною до нашого дослідження, зокрема, стосуються проблеми національної ідентичності в архітектурі (Черкес, 2008), категорії пам'яті в міському середовищі (Черкес, Юрик, 2014), питання локальності і універсальності в архітектурному середовищі (Коломейцев, 2011); окрему групу становлять дослідження, які обґрунтовують необхідність збереження регіональних особливостей архітектурного середовища потребою формування архітектурної атрактивності міст і поселень відносно суміжних територій, для сприяння розвитку туристичної сфери економіки (Dyda, Rochmińska, 2018). Ще одна група джерел, що є основою для порівняльного аналізу та аргументації висновків, – це, з одного боку, фундаментальні наукові праці, що стосуються історії української архітектури та урбаністики (Тимофієнко, 2003; Вечерський, 2001), а з іншого – актуальні повідомлення у засобах масової інформації про події війни 2022 р., що триває в Україні. Досліджень, які безпосередньо стосувалися би порушеної в цій статті проблеми, нами не виявлено.

Мета статті

Метою статті є дослідження актуальності збереження національної ідентичності архітектурного середовища в Україні і подальшого розвитку місцевих архітектурних традицій, в аспекті потенціальної придатності цього століттями напрацьованого досвіду для посилення безпеки сучасних українських міст. Стислий аналіз традиційних для України методів архітектурної організації урбанізованих територій, що сприяли обороні в минулому, та їх проекція на потреби і виклики сучасної ситуації, дасть змогу зробити висновок щодо розширення переліку сучасних завдань, для вирішення яких доцільно розвивати національні архітектурні традиції в умовах сучасної архітектурної практики.

Виклад основного матеріалу

Коли йдеться про питання безпеки і оборони від ворогів, зрозуміло, що не всі характерні ознаки, за якими можна ідентифікувати ту чи іншу національну традицію у формуванні архітектурного середовища, є однаково важливими. Найбільший вплив на оборонні можливості міста чи поселення мають: 1) спосіб розташування забудови в ландшафті; 2) вид розпланування і параметри вуличної мережі; 3) щільність та поверховість забудови. Інші характеристики, що визначають традиційний образ архітектурного середовища, такі як, наприклад, колористика, конструктивні особливості, пропорції і форми архітектурних споруд, організація інтер'єру, його декор, орнамент і символіка, не мають суттєвого впливу на рівень безпеки в місті. Тому зробимо стислий огляд тих традиційних для української архітектури ознак, які ми відзначили на початку тексту, і розглянемо кожну з них в аспекті їх значення для оборони міста.

1. Спосіб розташування поселень у ландшафті. Однією з основних рис української традиційної архітектури є її найтісніший зв'язок із природою (Дида, 2009). Природний ландшафт та його елементи залучалися до вирішення архітектурно-містобудівних завдань, серед яких одне з чільних місць належало обороні від ворога. Територія України в ландшафтному відношенні є неоднорідною, і можливість використати для захисту поселень особливості місцевого рельєфу з найдавніших часів враховувалася під час розселення. Відомо, що основну кількість поселень, зокрема великих городищ, було зосереджено в зоні лісостепу, де була можливість вибрати для забудови височини, оточені річками, потоками і ярами, що могли бути використані для оборони. Аналізуючи структуру стародавніх міст на західноукраїнських землях, А. Рудницький відзначав два основні типи міського архітектурного ансамблю. Перший – коли міські поселення розташовувались на невисоких рівних пагорбах, розміщених біля річок або посеред боліт; болота – надійна охорона рівнинних давньоруських міст і ще давніших городищ: “Місто Володимир за своїм архітектурним типом належить до “острівних” міст, що формувалися на невисоких, сухих ділянках, розташованих посеред вод і неприступних боліт” (Рудницький, 2018, с. 50). “Удільне місто Звенигород займало відокремлений рівний пагорб посеред важкопрохідних розлогих боліт...” (Рудницький, 2018). Другий тип – коли головне міське

ядро розташовувалося на висоті, що домінувала над місцевістю. “Оборонна система і архітектурний ансамбль таких міст ґрунтувалися... на піднесенні провідної ролі гірського комплексу і створенні периферійної системи допоміжних об’єктів” (Рудницький, 2018). Використання елементів місцевого ландшафту для оборонної мети продовжувалося аж до XVII ст. – доти, доки політичні обставини все ще дозволяли українцям будувати відповідно до місцевих архітектурних традицій. У період “піку” містобудівельної діяльності на Слобожанщині, коли кількість нових міст зросла там від 64 у 1657 р. до 232 у 1686 р.: “... автохтонні традиції розселення, визначальними чинниками яких були торговельні шляхи, річки та рельєф, поєднувалися з тогочасним європейським досвідом. Простежувалися в основному два ландшафтні типи міст: на високому місці при злитті річок ... та на локальному підвищенні в заплаві серед боліт” (Тимофієнко, 2003). У рекомендаціях щодо вибору місця на нове поселення в той час зазначалося, що окрім обов’язкової наявності постійного джерела води, слід “вибирати місцевості, де довкруг поселень є річки й болота, – щоб менше зводити штучних укріплень; стежити, щоб поблизу міста не було гір і горбів, – аби ворожа артилерія не могла звідти вести обстріл” (Тимофієнко, 2003). Отже, місцевий ландшафт у минулому активно залучався до формування системи оборонних укріплень навколо українських міст і поселень.

Варто зауважити, що степова зона північного Причорномор’я, де ландшафт не сприяв організації оборони міста, упродовж століть залишалася своєрідним інтернаціональним комунікаційним простором, без великих урбанізованих осередків. У різні часи тут жили кочові народи, які організували своє архітектурне середовище на засадах перманентної мобільності, що була єдиним ефективним способом захисту в умовах степу. Це, зокрема, підтверджують і відомі події, описані Геродотом, які стосуються невдалого військового походу перського царя Дарія на скіфів, в степах Північного Причорномор’я. Тоді всі сили і час перси згаяли на пошуки скіфського війська, з яким хотіли зустрітися в класичному бою, але у відповідь отримували лише несподівані блискавичні атаки невеликих загонів скіфської кінноти, а на шляху свого пересування – засипані криниці і знищені пасовища. У підсумку, Дарій відступив, переможений своєрідним тандемом скіфів і рідного для них степового ландшафту. Ще у XV–XVIII ст., коли в українських степах панували запорізькі козаки, урбанізаційну основу цієї території складали лише добре укріплені козацькі фортеці – осередки паланок, в оточенні невеликих козацьких поселень-зимівників. Неформальна назва “Дикі поля”, яку в Польському Королівстві мала територія біля нижньої течії Дніпра між Дністром, Доном і узбережжям Чорного моря, відображала суворі обставини життя серед степу. Щойно наприкінці XVIII–на початку XIX ст., унаслідок остаточного поширення на ці території влади російської імперії, в українських степах почалося активне будівництво міст у їх звичному розумінні. Російська імперія, після двох воєн із Туреччиною, знищення у 1775 р. Запорізької Січі та ліквідації у 1783 р. Кримського ханства, розпочала на місці зруйнованих козацьких фортець і поселень, а в деяких випадках – дослівно “на порожньому місці”, будівництво великих міст, розпланованих вже згідно з новими стандартами модного тоді класицизму. Містобудівна структура Кропивницького, Запоріжжя, Маріуполя, Донецька, Херсону, Одеси, Миколаєва, Дніпра та ін. міст українського півдня та сходу вже не була прив’язана до традицій української архітектури, і, відповідно, місцевий природний ландшафт до оборонних заходів не залучався. Класицизм розвивав вже інші, давньоримські урбаністичні традиції, зорієнтовані на чітку регулярну планувальну структуру (Дида, 2009).

Яким чином традиційний для України спосіб розташування поселень у ландшафті впливав на ефективність організації оборони? Особливості природного ландшафту (височини, стрімкі урвища, річки, болота і т. п.) суттєво утруднювали ворогам доступ до міста. Розташування міських осередків на найвищих точках ландшафту дозволяло оборонцям візуально контролювати ситуацію і надавало їм тактичну перевагу. Водні перешкоди (річки, канали) сповільнювали пересування ворога, змушуючи його під обстрілом організувати переправу. В умовах болотистої рівнини природні властивості боліт, що не замерзають взимку і не висихають влітку, були настільки надійною охороною, що давали змогу міщанам на окремих ділянках відмовитися від будівництва укріплень. Протягом тисячоліть захисні вали і рови, якими оточували поселення, городища, міста, довели свою ефективність.

За потреби потрібний для захисту ландшафт створювали штучно, у вигляді протяжних дерево-земляних укріплень, як, наприклад, “Змієві вали”, що створювались для захисту не окремого міста, а великих територій. А в степу для спостереження і передачі інформації козаки використовували штучно створені меморіальні споруди – скіфські кургани.

2. Вид розпланування та параметри вуличної мережі. В аспекті створення умов для ефективнішої оборони відзначимо, насамперед, такі дві традиційні для українських міст планувальні особливості. По-перше, давні українські міста мали багатоелементну структуру, що складалася з осередків різного функціонального призначення, які виникали поступово і займали разом значну територію. Київ, Чернігів, Галич та багато інших давніх українських міст мали в своєму складі декілька оточених фортифікаціями районів, які виникали поступово, в міру зростання міста. Нові князі будували свої окремі адміністративні центри на вільних міських територіях, в результаті формуючи своєрідну міську структуру, що мала свої переваги також в оборонному відношенні. Недаремно, в Україні ще у XVII ст. “структура більшості поселень...зберігає традиційну тридільність: фортецю оточували укріплені посад і неукріплені передмістя, слободи” (Вечерський, 2001). По-друге, традиційно розпланування вулиць було тісно пов’язане з ландшафтом, і чим складнішим був місцевий рельєф, тим складнішою та ірраціональнішою здавалась пристосована до нього вулична мережа. “Розпланування поселень залежало від структури і форми укріплень, від рельєфу та гідрографічної мережі... В цілому розпланування міст було суто функціональним” (Вечерський, 2001). У більшості українських міст і сіл аж до кінця XVIII–початку XIX ст. зберігалися основні традиційні характеристики формування міського середовища: планування було нерегулярним, забудова – садибною, малоповерховою, а її розташування на ділянці не було прив’язане до т. зв. “червоних ліній” вулиць, оскільки домінував пейзажний принцип композиції архітектурних ансамблів, і традиційно в повазі залишалось встановлене ще в давньоруські часи “правило прозора” (Вечерський, 2001). Традиція природної доцільності і мальовничості міської композиції була в Україні настільки міцною, що навіть у XIX ст. впровадження регулярної системи планування в українських містах використовувалося із значними труднощами.

Водночас треба зауважити, що вже згадані нами вище нові міста в українських степах, запроєктовані відповідно до актуальних на той час класичних принципів, отримали регулярну вуличну мережу, прямокутні квартали забудови, широкі рівні вулиці, вздовж яких на відстані чітко визначених “червоних ліній” розташовувалися будинки. Такій планувальній структурі сприяв також рівний, плаский ландшафт, в умовах якого немає необхідності прокладати вулиці тальвегами та ярами і доцільніше робити їх прямими.

Яке значення мали традиційна для України структура міст та характеристики вуличної мережі для захисту мешканців у випадку ворожого нападу? Місто, яке складалося з кількох самодостатніх в інфраструктурному плані районів, забезпечених своєю системою укріплень з брамами, що за потреби могли швидко зачинитися, було здатне утримувати оборону значно довше, аніж місто з забудовою, сконцентрованою в єдиному цільному просторі, оточеному фортифікаціями. Адже навіть у випадку, коли ворог займав один із районів, захисники міста мали змогу перейти під захист сусідніх укріплень і продовжувати оборону. До речі, за подібною системою працює захист підводного човна, коли окремі відсіки, в яких виникає надзвичайна ситуація, відізолюються від решти субмарини, і вона може продовжувати виконувати завдання.

Сприятливим в аспекті оборони був також нерегулярний вид планування. У кожному поселенні трасування вуличної мережі виявлялося унікальним, тому що становило єдине ціле з місцевим ландшафтом. Ворог не міг орієнтуватися в ньому так добре, як місцеве населення, і народне прислів’я про те, що “в рідній хаті і стіни допомагають”, у цьому випадку є актуальним. Справді, “в рідній хаті”, тобто на знайомій території значно легше захищатися. Місто, що має унікальне, неподібне до інших, планування, вулиці якого мають складну конфігурацію, для ворогів таїть в собі численні несподіванки: різкі повороти, тупики, потаємні переходи, яких не видно здалеку, тому дуже легко потрапити в засідку. З огляду на це, варто зауважити, що типова планувальна структура міста, навпаки, не

дає місцевим мешканцям жодних переваг перед ворогом, адже він з нею теж добре обізнаний, може заздалегідь планувати свої дії. Складне трасування вулиць найбільш пологими, відносно нижчими ділянками ландшафту давало змогу зменшити зусилля під час пересування містом, але воно також провокувало ситуацію, коли той, хто йде вулицею, знаходиться нижче від того, хто знаходиться у себе в будинку або на подвір'ї. Якщо вулицею пересувається ворог, то під час сутички він опиняється в значно складнішому положенні.

3. Щільність забудови та її поверховість – важливі в оборонному аспекті характеристики, що впливають на площу та периметр міст і поселень. В Україні традиційно віддавали перевагу розосередженій садибній забудові, здебільшого одноповерховій. Такою була забудова княжих столиць та інших давньоруських міст, і вони займали великі площі. Як приклад, наведемо опис забудови княжого Галича, архітектурне вирішення якого було проявом спільних для давніх українських міст урбаністичних тенденцій: “в архітектурному аспекті Галич становив собою велику, досить екстенсивно забудовану територію, що досягала в діаметрі 9–10 кілометрів, периметр якої був обмежений чіткими природними кордонами... З головним архітектурним ансамблем міського центру перегукувалися периферійні архітектурні доміанти... кожна з них фіксувала собою маршрут якоїсь важливої комунікаційної траси” (Рудницький, 2018). У минулому українські міста традиційно оточувалися розлогими передмістями. Зокрема, у Львові XVII ст. “...збудова передмість була усвідомлено тимчасовою, примітивною, наче приготованою для воєнного знищення, – або, в інших випадках, навпаки, становила собою міцно укріплені капітальні об'єкти. Останнє стосувалось, перш за все, храмів і монастирів” (Рудницький, 2018).

Оскільки українські міста, разом із розлогими передмістями, займали великі площі, то ворогу було важко їх оточити і довго тримати в облозі. Великий периметр міста вимагав залучення до організації облоги дуже великої кількості війська і ускладнював логістичне забезпечення. Своє оборонне завдання виконувала і система периферійних архітектурних доміант, розташованих на важливих комунікаційних шляхах. Вони формували мережу форпостів, що контролювали всі підходи до міста. Малоповерхова забудова садибного типу полегшувала візуальні комунікації як в самому місті, так і між містом та навколишньою територією. Церковні дзвіниці, що були значно вищі від решти будівель і розташовувалися на підвищених ділянках, біля церкви, але окремо від неї, були зручними спостережними пунктами з круговим оглядом території. Крім того, ще з давньоруських часів забудовники традиційно намагались дотримуватися т. зв. “правила прозора”. Все це давало змогу вчасно виявити наближення ворогів і виграти час для превентивних дій. Таким чином, до початку XIX ст., а в невеликих поселеннях – аж до початку XX ст., згадані тут традиційні особливості міської забудови загалом сприяли їх обороні. Радикальні зміни в щільності і поверховості забудови більшості українських міст відбулися щойно в XIX–XX ст.

Принаймні протягом останніх двох століть українські міста, в силу різних історичних, соціальних, економічних, політичних та інших обставин, послідовно втрачали свої традиційні архітектурно-містобудівні характеристики і розвивалися у форватері загальноєвропейських, а згодом і загальносвітових урбаністичних тенденцій. Архітектурні споруди перестали бути органічною частиною ландшафтної композиції, зросла висота і щільність забудови.

У контексті тематики цього дослідження важливо зазначити, що нові райони висотної забудови часто займають такі міські території, які здавна, з різних причин, залишались незабудованими. Це, зокрема, колишні річкові заплави і заболочені території, які колись слугували захисними зонами міста. Квартали висотних будинків із широкими прямими вулицями великої пропускної здатності легше будувати на рівнинному рельєфі, до того ж сучасні технічні засоби дають змогу проводити масштабні меліоративні роботи. Більшість потічків, боліт і річок у межах сучасних міст вже осушено або заховано в канали. Змінився вид забудови колишніх передмість і приміських сіл. Там також побудовано висотні будинки. Внаслідок цих процесів міста здебільшого втратили традиційну колишню охоронну зону з приміських просторів, яка кільцем відділяла середмістя від зовнішнього міського периметру. З розвитком транспорту змінилися вимоги до вуличної мережі: за наявної можливості,

вулиці розширювалися, вирівнювалися, збільшуючи швидкість пересування і полегшуючи орієнтацію в просторі міста. Перелік цих змін можна продовжувати. Зрозуміло, що всі вони є глобальними, економічно та логістично обґрунтованими, послідовно усувають з життя мешканців різні експлуатаційні незручності. Про те, що з цими незручностями міг би зустрітися також і ворог, що наступає на місто, несподівано довелося згадати в умовах нових суспільних викликів через війну, що досі триває в Україні.

У ході військових дій архітектурне середовище різних українських міст щодня здає своєрідний іспит на витривалість, на здатність захистити своїх мешканців. Очевидно, що цей досвід у майбутньому буде детально проаналізовано в різних аспектах, зокрема в архітектурно-містобудівному, будуть відкоректовані будівельні норми. Тепер ще немає достатньо матеріалів для того, щоб аналізувати і робити висновки. Проте в контексті тематики цієї статті, на основі низки коротких повідомлень в українських засобах масової інформації про різні події в ході цієї війни, вже тепер можна зробити деякі спостереження щодо ефективності традиційних для України методів організації архітектурного середовища, про які ми згадували вище і які в окремих історичних містах ще подекуди збереглися, для захисту населення також в умовах сучасної війни, де замість легкої кінноти воюють танки, артилерія та інші потужні засоби знищення.

Привертає увагу, зокрема, повідомлення про те, що 13 березня 2022 р. під час боїв на півночі України, біля с. Білогородка Бучанського району Київської області, броньована техніка ворога не змогла подолати історичні укріплення “Змієві вали”, збудовані ще в першому тисячолітті н. е. Високі земляні насипи, що захищали Київщину від кочовиків у далекому минулому, знову довели свою ефективність, незважаючи на зовсім інші характеристики ворожих засобів пересування.

Далі, повідомлення про те, що у березні, в розпал боїв за Київ, за згодою мешканців було навмисно затоплено село Демидів та його околиці, і утворена внаслідок цього трясовина, значно уповільнило просування російських військ в напрямку Києва. Самих мешканців ця штучна повинь фактично врятувала від безпосередньої присутності в їхньому селі окупантів.

І це був далеко не єдиний раз, коли ландшафтна ситуація ставала оборонцям у пригоді. В аналітичних матеріалах щоденних новин оглядачі зазначали, що міста, розташовані на стрімкому рельєфі, обороняти було значно легше. Окремі аналітики зауважували, що висотна забудова міст, позбавлених буферної полоси розлогих передмість, як, наприклад, у Харкові, значно більше потерпала від артилерійських обстрілів. Так сталося, що і в самому Києві потерпіли, насамперед, райони нової забудови, розташовані на рівнинній місцевості, а не давніша частина міста, побудована на Київських горах. Не вдалося ворогу здобути і Чернігів – давню княжу столицю.

Зрозуміло, що на хід військових дій в українських містах впливає надзвичайно багато чинників; очевидно, що ландшафт і планування поселень, як і присутність чи відсутність ознак традиційної ідентичності в архітектурному середовищі, серед них є далеко не головними. Можливо, цілком випадково склалося так, що декілька міст на південному сході України, розпланованих відповідно до урбаністичних принципів класицизму, з широкими прямими вулицями, рівнинним ландшафтом і багатоповерховою забудовою, окупантам вдалося зайняти трохи швидше, тоді як історичні міста в північних регіонах, архітектурне середовище яких виникало на засадах вікових урбаністичних традицій, змогли оборонятись значно ефективніше. З іншого боку, будь-яких повідомлень, які б дали змогу зробити висновок про те, що збереження традиційної для України архітектурної ідентичності міського простору, в сучасних обставинах, певним чином послабило захисний потенціал певного міста, не виявлено. Аргументацію на користь доцільності збереження і розвитку національної архітектурної ідентичності середовища українських міст варто розширити, позиціонуючи її як джерело досвіду пристосування міського ландшафту до оборонних функцій, апробованого і вдосконаленого протягом тисячоліть, і, що дуже важливо, саме для умов конкретної місцевості.

Висновки

Національна архітектурна ідентичність середовища втілює в собі життєвий досвід багатьох поколінь. Формування архітектурної традиції – це безперервний процес удосконалення середовища,

приспособлення його до обставин, які виникали в різні історичні періоди. Зважаючи на географічне розташування України, захист від ворога був завжди пріоритетним завданням, тому традиційні для України урбаністичні рішення органічно вирішували питання оборони, сповна використовуючи потенціал місцевого ландшафту.

Зважаючи на сучасні події і виклики, що постали перед Україною, необхідність збереження і розвитку традиційних принципів організації архітектурного середовища в сучасній забудові українських міст стає актуальною не лише в психологічно-світоглядному аспекті, але й з практичних міркувань організації ефективної оборони на випадок зовнішньої агресії. У подальшому, після того, як буде можливість опрацювати фактичний матеріал і практичний досвід сучасних подій, ці питання могли б стати основою майбутніх наукових досліджень.

Бібліографія

Dyda O., Rochmińska A. (2018). Kształtowanie atrakcyjności architektonicznej małego miasta – na przykładzie obwodu Lwowskiego (Ukraina). *Przestrzeń – Społeczeństwo – Gospodarka*, No. 25, s. 7–21.

Вечерський В. (2001). *Архітектурна і містобудівна спадщина доби Гетьманщини*. Київ : НДІТІАМ.

Дида І. А. (2009). *Екологічні основи традиційної української архітектури*. Львів : Вид-во Національного університету “Львівська політехніка”.

Коломєйцев А. В. (2011). Принципи локальності та універсальності в контексті містобудівних концепцій початку ХХ століття. *Містобудування та територіальне планування : наук.-техн. зб.* К. : КНУБА. № 41. С. 206–215.

Рудницький А. М. (2018). *Розвиток містобудування на території західних областей України*. Львів : Ліга-Прес.

Тимофійченко В. І. (2003). *Історія української архітектури*. Київ : Техніка.

Черкес Б. С. (2008). *Національна ідентичність в архітектурі міста*. Львів : Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”.

Юрик Я. М., Черкес Б. С. (2014). Ідентичність та пам’ять у міському середовищі. *Вісник НУ “Львівська політехніка”*. Серія “Архітектура”. № 793. С. 35–40.

Канал 24, 13.03.2022. *Росіяни не змогли форсувати Змієві вали: 2000 років тому їх звели проти навали Орди*. URL: https://24tv.ua/rosiyani-ne-zmogli-forsuvati-zmiyevi-vali-2000-rokiv-tomu-yih_n1904335 (дата звернення: 30.08.2022).

Фокус, 28.04.2022. *“Ми врятували Київ”: жителі Демидова затопили своє село, щоб зупинити армію РФ*. URL: <https://focus.ua/uk/ukraine/513773-my-spasli-kiev-zhiteli-demidova-zatopili-svoe-selo-chtoby-ostanovit-armiyu-rf-foto> (дата звернення: 30.08.2022).

References

Dyda, O., Rochmińska, A. (2018). Kształtowanie atrakcyjności architektonicznej małego miasta – na przykładzie obwodu Lwowskiego (Ukraina). *Przestrzeń – Społeczeństwo – Gospodarka*, No. 25, s. 7–21.

Vecherskyj, V. (2001). *Architectural and urban heritage of the Hetman period*. Kyjiv: NDITIAM.

Dyda, I. A. (2009). *Ecological foundations of traditional Ukrainian architecture*. Lviv: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”.

Kolomyeytsev, A. V. (2011). The principles of locality and universality in the context of urban planning concepts of the beginning of the 20th century. *Urban planning and territorial planning: science and technology*. K.: KNUBA, No. 41, pp. 206–215.

Rudnytskyy, A. M. (2018). *Development of urban planning in the territory of the western regions of Ukraine*. Lviv: Liha-Pras.

Tymofiyenko, V. I. (2003). *History of Ukrainian architecture*. Kyiv: Tekhnika.

Cherkes, B. S. (2008). *National identity in urban architecture*. Lviv: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”.

Yuryk, Ya. M., Cherkes B. S. (2014). Identity and memory in the urban environment. *Visnyk NU “Lvivska politekhnika” Seriya Arkhitektura*, No. 793, s. 35–40.

Канал 24, 13.03.2022. *The Russians could not force the Dragon ramparts: 2000 years ago they were erected against the onslaught of the Horde*. URL: https://24tv.ua/rosiyani-ne-zmogli-forsuvati-zmiyevi-vali-2000-rokiv-tomu-yih_n1904335 (date of reference: 30.08.2022).

Fokus, 28.04.2022. "We saved Kyiv": residents of Demydiv flooded their village to stop the russian army. URL: <https://fokus.ua/uk/ukraine/513773-my-spasli-kiev-zhiteli-demidova-zatopili-svoe-selo-chtoby-ostanovit-armiyu-rf-foto> (date of reference: 30.08.2022).

Iryna Dyda

*Ph. D. in Architecture, Associate Professor
of the Design and Architecture Fundamentals Department,
Lviv Polytechnic National University, Lviv
e-mail: iryda@gmail.com
orcid: 0000-0002-0010-0904*

UKRAINIAN URBAN TRADITIONS: RELEVANCE IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES

© Dyda I., 2022

The article considers the importance of preserving the architectural environment's national identity in terms of its defense's effectiveness in modern military operations. A brief overview of the traditional urban characteristics of Ukrainian cities, which in the past ensured their effective defense, was made: the way the buildings are located in the landscape, the planning structure, the height of the buildings, and the density of their location on the territory. The local landscape was actively involved in the architectural organization of the environment, which ultimately determined the unique plan structure for each city and the individual routing of the street network. If necessary, elements of the local landscape were supplemented with artificial systems and used for defense. A significant perimeter of cities with a predominance of traditional manor buildings created difficulties for the organization of the enemy encirclement. Internal fortifications around individual structural elements of the city contributed to long-term defense. To protect large areas, a system of tree-earth ramparts was artificially created. In the past, these measures helped to defend Ukrainian cities effectively.

The events of the Russian-Ukrainian war, among other things, revealed that modern weapons, with all their capabilities, could not always overcome landscape obstacles, in particular, ancient defensive walls and swampy areas north of Kyiv; cities that preserved the traditional character of the architectural environment defended more effectively; flat regions of cities, compared to those located on rugged terrain, found themselves in a more threatening situation, etc. All these facts will obviously be subject to detailed analysis in the future. Still, it is already possible to conclude that the preservation of traditional identity in the conditions of a modern architectural environment is essential not only for the self-identification of residents or for the formation of the attractiveness of urban space but also for practical reasons of organizing the effective defense. After all, in the process of long-term formation of the architectural space's traditional features, the defensive potential of the local landscape many times passed a practical test of its effectiveness by military operations in different historical periods.

Key words: national architectural identity, Ukrainian urban traditions, landscape, planning structure